

Το παρόν διδακτικό σενάριο αποτελεί τμήμα από Εργαστήριο
(workshop) που έγινε στο πλαίσιο του παρακάτω Συνεδρίου:

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

**ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:
ΑΝΤΙΚΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΝΕΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ**

Σάββατο, 7 Μαΐου 2011
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εργαστήριο 8 (Αίθουσα Α207)

Θέμα: «ΧΙΟΥΜΟΡ ΚΑΙ ΣΑΤΙΡΑ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ»

Υπεύθυνη Εργαστηρίου: **ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ**
Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου
(e-mail: afroditi@ucy.ac.cy – site: <http://users.sch.gr/afroath>)

Α΄ Λυκείου

□ Σάτιρα και σατιρικά κείμενα

αντιστοίχιση με ΘΕΜΑΤ. ΑΞΟΝΕΣ: ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΦΑΝΤΑΣΙΑ - ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ
/- ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΕΙΔΙΚΟΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- > Με βάση την προπαιδεία που έχει αποκτηθεί στη λογοτεχνία «του κωμικού» (βλ. Α΄ Γυμνασίου) εμβαθύνονται εδώ οι λεπτές διαφορές των ειδών παρωδιακού λόγου, με έμφαση
- στα ειδοποιά γνωρίσματα της **σάτιρας**: χιούμορ και κριτικός έλεγχος με οξεία αλλά *επικοδομητική* πρόθεση, στοιχεία που την καθιστούν κατεξοχήν είδος «κοινωνικής κριτικής» (και δυνάμει *αλλαγής*)
  - στους εκφραστικούς τρόπους, ειδικά τους «συγκεκαλυμμένους» (π.χ. αλληγορίες, «προσωπεία»), αλλά και στις γλωσσουφολογικές επιλογές που συντείνουν στη δραστικότητα ενός σατιρικού κειμένου: χρήση μη «κοινών» ή «αντισυμβατικών» μορφών της γλώσσας (λ.χ. της διαλέκτου ή της καθαρεύουσας, «μείξη γλωσσών» - γλωσσικό *pastiche* και όμοια)
  - στην εγγενή **ιστορικότητα** (επικαιρότητα) του σατιρικού λόγου, που δεν νοείται *έξω* από τα κοινωνικοϊστορικά του συμφραζόμενα, και δη τη *συγκυρία*: αποτελεί έτσι μια πρώτης τάξεως «ιστορική πηγή», υπογραμμίζει δε στον μέγιστο δυνατό βαθμό τη συνάφεια πομπού – δέκτη ως προς την επαρκή αναγνωστική πρόσληψη *κάθε* κειμένου (όχι μόνο του σατιρικού).
- ▶ Δυνάμει διαθεματική σύνδεση με άλλα μαθήματα Αισθητικής Αγωγής (εικαστικά, θέατρο, μουσική κλπ.).

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

Οι συναφείς θεματικές ενότητες «Χιούμορ και Λογοτεχνία» (Α΄ Γυμνασίου) και «Σάτιρα και σατιρικά κείμενα» (Α΄ Λυκείου) αφορούν κατά κύριο λόγο στην εξοικείωση των μαθητών με τη «θεωρία των λογοτεχνικών ειδών», και πιο συγκεκριμένα με τα «**είδη και τρόπους της “παιγνιώδους” λογοτεχνίας** (= κώδικες **αμφισημίας / ανατροπής**): **χιούμορ, παρωδία, αλληγορία, σάτιρα, ειρωνεία**», που οφείλουν να έχουν κατακτήσει οι μαθητές, βαθμιδωτά, αποπερατώνοντας τη γυμνασιακή - προλυκειακή τους εκπαίδευση (ώς και την Α΄ Λυκείου).

ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση:

Στο επίπεδο της προλυκειακής τους εκπαίδευσης (Α΄ Λυκείου), να αντιλαμβάνονται –επιπλέον της προπαιδείας που έχουν αποκτήσει στη λογοτεχνία του «κωμικού» (από την Α΄ Γυμνασίου)– ότι πίσω από τους αντισυμβατικούς τρόπους / κώδικες ανατροπής (όπως η αλληγορία, η παρωδία, η σάτιρα) κρύβεται η πρόθεση για *κοινωνική κριτική*, καθώς και να μπορούν να αξιολογούν τον βαθμό ανατρεπτικότητας των λογοτεχνικών κειμένων που εξετάζουν.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Σε ό,τι αφορά τη μεθόδευση της διδασκαλίας, σύμφωνα με το ΝΑΠ Λογοτεχνίας, δίνεται έμφαση:

(α) στη **σύγκριση** των κειμένων με γνώμονα το σχήμα «παλαιό / σύγχρονο», ώστε να καταδειχθεί η ιστορικότητα και η διαχρονική εξέλιξη των θεμάτων («τόπων») και τρόπων της λογοτεχνικής δημιουργίας, αλλά και η διαλογική σχέση που αναπτύσσουν τα κείμενα γύρω από τον ίδιο θεματικό άξονα ή «σύνδεσμο»·

(β) στο **άνοιγμα** της διδασκαλίας σε κείμενα που ανήκουν όχι στενά στην ελληνική παράδοση αλλά στην ευρύτερη πνευματική παράδοση της οποίας η ελληνική αποτελεί αναπόσπαστο μέλος (την όμορη: της Μεσογείου και των Βαλκανίων, αλλά και τη συνολικότερη ευρωπαϊκή και την παγκόσμια), καθώς και σε διαθεματικές συναρτήσεις με άλλα γνωστικά αντικείμενα ή άλλες μορφές δημιουργικής έκφρασης, όπου κρίνεται απαραίτητο για την εμπάθυνση της διδασκαλίας·

(γ) στην **επικαιροποίηση** των θεμάτων: η σκοπιά που επιλέγεται, για την εκκίνηση και την κατάληξη του προβληματισμού, είναι αυτή της σύγχρονης εποχής, ακριβώς γιατί είναι η πιο οικεία και ενδιαφέρει πιο άμεσα τους μαθητές.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Αφού υποδείχθηκαν οι διδακτικοί στόχοι της ενότητας ως προς το γνωστικό και αξιακό περιεχόμενο, καθώς και οι αναμενόμενες δεξιότητες του λογοτεχνικού κριτικού γραμματισμού, και δόθηκαν οι βασικές κατευθύνσεις της διδακτικής μεθόδου με αναφορά στα κείμενα προς συνεξέταση (βλ. αμέσως παρακάτω), τα μέλη του εργαστηρίου χωρίστηκαν σε **ομάδες** και ανέλαβαν να ασχοληθούν με τα κείμενα που ενέπιπταν στην ομάδα τους με γνώμονα συγκεκριμένες **ερωτήσεις – δραστηριότητες**. Αφιερώθηκε ικανός χρόνος στην ομαδοσυνεργατική μελέτη των κειμένων και ακολούθησε συζήτηση στην ολομέλεια πάνω στα συνεξεταζόμενα κείμενα κάθε ομάδας.

Στη συζήτηση αυτή ο ρόλος της υπεύθυνης του εργαστηρίου ήταν καθοδηγητικός και επεξηγηματικός όπου κρίθηκε αναγκαίο για τη διασάφηση ορισμένων εννοιών βασικών για τον λογοτεχνικό γραμματισμό (λ.χ. η έννοια της «παρωδίας»). Μέσω της ανάλυσης των κειμένων αναδείχθηκε η κρίσιμη σχέση της λογοτεχνίας «του κωμικού» με την κοινωνική πραγματικότητα και την ιστορική συγκυρία, που καθιστά το φαινομενικά «ελαφρό» δεινό τελικά εργαλείο, το οποίο χάνεται βαθιά στο κοινωνικό σώμα και ξεσκεπάζει τη γελοιότητα της κατεστημένης κατάστασης προκαλώντας την εφησυχασμένη συνείδηση του αναγνώστη (αξιακό περιεχόμενο). Ο σχολιασμός περιστράφηκε, επίσης, και σε κύρια στοιχεία λογοτεχνικού γραμματισμού που αφορούν στα γλωσσικά μέσα –τις υφογλωσσολογικές, ακριβέστερα, επιλογές– των δημιουργών προκειμένου να επιτύχουν τον κωμικό / κριτικό στόχο τους. Έγινε, επίσης, αναφορά στη δύναμη της εικόνας, καλύτερα ακόμη: στην προστιθέμενη δύναμη που αποκτά ο λόγος όταν ενισχύεται κι από την εικόνα, λ.χ. στα σκίτσα των γελοιογράφων, ή στη «ζωντανή» αναπαράσταση (στο θέατρο, στον κινηματογράφο, στην τηλεόραση).

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΡΟΣ ΣΥΝΕΞΕΤΑΣΗ

- για το επίπεδο της Α' Λυκείου -

• ΠΑΡΩΔΙΕΣ

– Λογοτεχνικές παρωδίες με κοινωνική-πολιτική αιχμή

< ποιήματα >

- α) Σολωμός, «Ψαρά» – Σουρή, επίγραμμα
 β) Σολωμός, «Ύμνος» – Βάρναλης, «Λευτεριά» – Μόντης, «Ύμνος»
 γ) Κίπλινγκ, «Αν μπορείς» – Βάρναλης, «Αν» – Αναγνωστάκης, «If...» – Ροδίνης, «Αν»
 παράλληλο: Καβάφης, «Όσο μπορείς»

• ΑΛΛΗΓΟΡΙΕΣ (έλεγχος της κοινωνικής «δυστοπίας»)

Μπρεχτ, «Αν οι καρχαρίες ήταν άνθρωποι» [πζ.] – Τσιφόρος, «Συνταγή ...» [πζ.]

• ΣΑΤΙΡΑ (ηθών, θεσμών, κοινωνικών συμβάσεων, τρόπου ζωής/lifestyle)

< ποιήματα >

<u>Νεότερη ελλ. λογοτ. (19ος αι.)</u>	<u>Μοντερνισμός (20ός αι.)</u>	<u>Σύγχρονη ελλ. λογοτ.</u>
Παλαμάς Βάρναλης Σουρή κ.ά.	Καβάφης, «Ας φρόντιζαν» Σεφέρης, «Ο κ. Παχυμέρης»	Φάσσης, «Μπαλάντα» Σερέφας, «Τρίχα»
} σατιρικά		

 πμ. = ποίημα   πζ. = πεζό

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- για το επίπεδο της Α' Λυκείου -

ΠΑΡΩΔΙΕΣ με κοινωνικο-πολιτική αιχμή

Κείμενα των: Σολωμού, Βάρναλη, Σουρή, Μόντη, Κίπλινγκ, Αναγνωστάκη, Καβάφη, Ροδίνη

α. Σολωμός – Σουρή

1. Ποια στοιχεία της μορφής υπογραμμίζουν τη σχέση μεταξύ των δύο ποιημάτων;
2. Τα δύο αυτά επιγράμματα γράφονται με αφορμή επίκαιρα γεγονότα. Ποια είναι αυτά και τι γνωρίζετε σχετικά; (για το δεύτερο δείτε π.χ. στο site <http://www.trikalasport.gr/exormisis/09a/koutra.html>)
3. Γιατί το ποίημα του Σουρή είναι τελικά μια *παρωδία* του επιγράμματος του Σολωμού; (για να απαντήσετε συγκρίνετε τις πληροφορίες σας για τα δύο ιστορικά γεγονότα που τα εμπνέουν).

β. Παρωδίες του «Υμνου»

1. Πώς «συνομιλεί» ο Βάρναλης με τον *Υμνο εις την ελευθερίαν* του Σολωμού; Ποιο είναι το κυρίαρχο στοιχείο/μέσο διά του οποίου «ανατρέπει» την εικόνα;
2. Δείτε τη χρονολογία γραφής του ποιήματος του Βάρναλη. Γιατί είναι τόσο αναλυτική; Ψάξτε να δείτε τι έγινε στην Ελλάδα και στον κόσμο τη χρονιά 1973 και τι ειδικότερα τον Νοέμβριο, προκειμένου να εξηγήσετε καλύτερα την τελευταία στροφή.
3. Ξαναδείτε τώρα τον τίτλο: ο Βάρναλης παρωδεί τη «*Λευτεριά του Σολωμού*», ή κάποιων άλλων, και ποιων; Στηρίξτε την απάντησή σας σε συγκεκριμένα στοιχεία από το ποίημα και σε στοιχεία της βιογραφίας του ποιητή (ιδίως σε ό,τι αφορά τις ιδέες του, την κοσμοθεωρία του).
4. Τι νέο κομίζει το ποίημα του Μόντη σε σχέση με τον *Υμνο* του Σολωμού και του Βάρναλη, (α) από την άποψη της μορφής και (β) από την άποψη του περιεχομένου. Προσπαθήστε να εξηγήσετε αυτές τις καινοτομίες με γνώμονα το *πότε* γράφει και *πού*, σε ποιον τόπο.
5. Γιατί στον τίτλο του δικού του «*Υμνου*» ο Μόντης βάζει τρεις χρονολογίες; Χρησιμοποιήστε τις ιστορικές σας γνώσεις από βιβλία και πηγές για να εξηγήσετε την επιλογή αυτή. Πιστεύετε ότι η έρευνά σας πρέπει να περιοριστεί μόνο στα ιστορικά τεκταινόμενα του ελλαδικού χώρου, και αν όχι, γιατί; (να το αιτιολογήσετε από *συγκεκριμένες* ενδείξεις μέσα στο ποίημα)
6. Πώς καταλαβαίνετε το «σχόλιο» του αφηγητή-ποιητή στους τελευταίους στίχους του ποιήματός του. Αυτοσαρκάζεται απλώς, ή προσπαθεί να «πει» και κάτι άλλο, ευρύτερο;

γ. Παρωδίες του «Αν»

1. Συγκρίνετε τις παρωδίες του «Αν» του Κίπλινγκ από Έλληνες/Κυπρίους ποιητές, (α) ως προς τη μορφή, (β) ως προς το περιεχόμενο: τι παρατηρείτε;
2. Γιατί πιστεύετε ότι το ποίημα του Κίπλινγκ προκάλεσε τόσες πολλές «μιμήσεις»;
3. Να συγκρίνετε την παρωδία του Βάρναλη με εκείνη του κύριου Άνθου Ροδίνη και να αναφέρετε τις παρατηρήσεις σας.
4. Ποια από τα ποιήματα αυτά φαίνονται να έχουν τον μεγαλύτερο βαθμό «απεξάρτησης» από το πρότυπό τους; Πώς το εξηγείτε;
5. Το ποίημα του Καβάφη μπορεί να θεωρηθεί *παρωδία* του «Αν»; (αιτιολογήστε την απάντησή σας).
6. Προτείνετε στους μαθητές/-τριες να γράψουν μια αντίστοιχη παρωδία του «Αν» σε αποφατική μορφή: «Αν *δεν* ...»

ΑΛΛΗΓΟΡΙΕΣ**Κείμενα των: Μπρεχτ και Τσιφόρου****α. με αφετηρία το κείμενο του Μπρεχτ**

1. Αν ζητούσατε από τους μαθητές σας να χωρίσουν το κείμενο του Μπρεχτ σε παραγράφους, ποιο θα ήταν το κριτήριο αυτής της «ταξινομίας»;
2. Σε ποια σημεία του κειμένου εντοπίζετε επίκαιρες αναφορές που να κατευθύνουν στον χρόνο γραφής του αφηγήματος αυτού;
3. Σε ποιο/ποια σημεία του κειμένου νιώθετε ότι κορυφώνεται το «αστείο», η ειρωνεία του συγγραφέα;
4. Ποια σημεία του κειμένου θα θεωρούσατε πιο σημαντικά για να στρέψετε την προσοχή των μαθητών σας; (αιτιολογήστε το γιατί)
5. Ποια θα ήταν η άσκηση «δημιουργικής γραφής» που θα επιλέγατε;
(μια ιδέα: οι μαθητές να γράψουν ένα ανάλογο κείμενο, επιλέγοντας οι ίδιοι τον πρώτο όρο της παραβολής: «αν **οι** ..... ήταν άνθρωποι», στρέφοντας τον σατιρικό τους στόχο σε θέματα της τρέχουσας επικαιρότητας και της σύγχρονης ζωής).

β. για το κείμενο του Τσιφόρου σε συνάρτηση με το κείμενο του Μπρεχτ

1. Ποιο είναι το κωμικό εύρημα του συγγραφέα (Τσιφόρου);
2. Τι είναι εκείνο που δεν το κάνει απλώς «αστείο» αλλά με ειρωνική - σατιρική αιχμή;
3. Συμπληρώστε δύο στήλες, η πρώτη με το τι «αδειάζει» και η δεύτερη με το αντίστοιχο «παραγέμισμα» της συνταγής που φτιάχνει τον «Σπουδαίο άνθρωπο» του Τσιφόρου.
4. Ποια «κακώς κείμενα» της κοινωνίας ειρωνεύεται / σατιρίζει ο Τσιφόρος στο κείμενό του; Συγκρίνετέ τα με εκείνα στο κείμενο του Μπρεχτ: τι παρατηρείτε;
5. Τι δίνει ιδιαίτερο «χρώμα» στη γλώσσα του Τσιφόρου (εντοπίστε σχετικές λέξεις - εκφράσεις). Με τις γνώσεις σας από το μάθημα της Γλώσσας προσδιορίστε το είδος αυτής της γλωσσικής ποικιλίας (γεωγραφική; κοινωνική; ιδιόλεκτος;)
6. Με ποια λαϊκή παροιμία «συνομιλεί» γενικά το κείμενο του Τσιφόρου; Με ποια εκείνο του Μπρεχτ;
7. [Δημιουργική άσκηση:] Προτείνετε στους μαθητές/-τριες να «εικονογραφήσουν» με όποιο μέσο/τρόπο τούς είναι πιο εύρηστος τον «Άνθρωπο» του Τσιφόρου (ζωγραφία, κόμικ, βιντεάκι, μουσικό κομμάτι, κείμενο, το οποίο να ανα-δημιουργεί το υπάρχον, με μια άλλη «συνταγή»)
8. Ξαναδείτε τον τίτλο του Τσιφόρου και συγκρίνετε την αναγνωστική του κατανόηση *πριν* και *μετά* το διάβασμα του κειμένου: τι συμβαίνει; Αν διαλέγατε εσείς έναν τίτλο, ποιος θα ήταν αυτός; (να αιτιολογήσετε την επιλογή σας).

ΣΑΤΙΡΑ

Κείμενα των: Σολωμού, Σουρή, Παλαμά, Βάρναλη, Αλ. Σούτσου, Καβάφη, Γκάτσου, Σεφέρη, Φάσση, Σερέφα

α. Σατιρικά ποιητών του 19ου αιώνα

1. Ποιο είναι το κοινό σημείο αναφοράς αυτών των σατιρικών ποιημάτων; Οι δημιουργοί τους «κοιτούν» το πράγμα από την ίδια σκοπιά ή παρουσιάζουν διαφορετικές πτυχές του, και ποιες είναι αυτές;
2. Τα προβλήματα που θίγονται σε αυτά τα “παλαιά” ποιήματα ισχύουν και σήμερα; Τι δείχνει αυτό;
3. Συγκρίνετε τα ποιήματα του Παλαμά και του Βάρναλη ως προς τη γλωσσική έκφραση και το περιεχόμενο: τι παρατηρήσεις κάνετε;
4. Δείτε το επόμενο ποίημα του Καβάφη («Ας φρόντιζαν»). Ως προς τι συγκλίνει με αυτά τα σατιρικά ποιήματα;
5. Τι κάνει το ποίημα του Καβάφη να ξεχωρίζει; Τι δείχνει αυτό για τη μέθοδό του (τον τρόπο που αντιλαμβάνεται και μετουσιώνει ποιητικά την πραγματικότητα): είναι «επικαιρική» ή κάτι άλλο; πώς θα την ονομάζατε εσείς;

β. Σεφέρης

6. Συγκρίνετε το ποίημα του Σεφέρη με τα ποιήματα του Φάσση, του Σερέφα και του Καβάφη: ποια στοιχεία έχουν κοινά;
7. Το ποίημα του Σεφέρη είναι γραμμένο στο Μεσοπόλεμο (1935): ποια στοιχεία του κειμένου μας «δείχνουν» την εποχή του; (ανατρέξτε σε σχετικές πληροφορίες από ιστορικά βιβλία ή άλλες πηγές).
8. Στο ποίημα «του κ. Παχυμέρη» αναμιγνύονται διάφορες ιστορικές εποχές και τόποι: γιατί πιστεύετε συμβαίνει αυτό; Τι θέλει ο Σεφέρης να «πει» για τον τύπο που σκιαγραφεί; Το όνομα του πρωταγωνιστή είναι τυχαίο;

γ. Σύγχρονοι (Φάσσης, Σερέφας)

9. Τι σατιρίζεται στο ποίημα του Φάσση; Αναγνωρίζετε τον «τύπο» άντρα που εκπροσωπεί ο Δημητρός; Διακρίνετε άλλα γνωρίσματα του τρόπου ζωής; Κατονομάστε τα. Τι σας διευκολύνει στο να τα αναγνωρίσετε; Τι δηλώνει αυτό;
10. Εξετάστε τη μορφή του ποιήματος. Τι του δίνει ρυθμό; Υπάρχει κάτι που σας κάνει εντύπωση;
11. Εξετάστε τον τίτλο στο ποίημα του Φάσση: γιατί «μπαλάντα» και γιατί «μεγάλου» Δημητρού; Πιστεύετε ότι το επίθετο εκφράζει ειρωνεία ή θαυμασμό; (αιτιολογήστε την απάντησή σας).
12. Στο ποίημα υπάρχουν κάποια στοιχεία (λέξεις, «κλίμα») που μας βοηθούν να το χρονολογήσουμε ακριβέστερα. Εντοπίστε τα στο κείμενο και ψάξτε σε έντυπες και ηλεκτρονικές πηγές να μάθετε περισσότερα για αυτή την εποχή.
13. Προτείνετε στους μαθητές/-τριες να εμπνευστούν από αυτό το κείμενο και να το επικαιροποιήσουν γράφοντας ή ζωγραφίζοντας ή μελοποιώντας κ.ο.κ.
14. Τι κάνει το ποίημα του Σερέφα αστείο; Το εύρημά του γίνεται «όχημα» για να σατιρίσει ο ποιητής διάφορα κοινωνικά «κλισέ»: ποια είναι αυτά;
15. Το ποίημα είναι σύγχρονο: αναφέρετε στοιχεία του που να το αποδεικνύουν. Με ποιο/ποια από τα προηγούμενα σατιρικά ποιήματα θα το συνδέατε, και γιατί;

ΠΗΓΕΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ (ανάλυση συντομογραφιών)

Σολωμός, «Υμνος» και «Ψαρά»

Διονύσιος Σολωμός, «Υμνος εις την ελευθερίαν» (1823) και «Η καταστροφή των Ψαρών» (1825), *Άπαντα*, τόμ. Α': «Ποιήματα», επιμ. – σημ. Λ. Πολίτης, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα ⁶1993

Σουρής, επίγραμμα [παρωδία του επιγράμματος για την «Καταστροφή των Ψαρών» του Σολωμού]

Γεώργιος Σουρής, «Επίγραμμα», πηγή: *Σάτιρα και Πολιτική στη Νεότερη Ελλάδα*, Εταιρεία Σπουδών Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα 1979 (ανατύπ.: 1991), σ. 322

Μόντης, «Υμνος»

Κώστας Μόντης, «Υμνος προς την ελευθερίαν – 1968, 1969, 1970», πηγή: Μιχάλης Πιερής, «Ο Κ. Μόντης και η λογοτεχνική παράδοση: Διάλογος και αντίλογος», *Η Λέξη*, τχ. 131 (Γενάρης - Φλεβάρης 1996) 17-18

Βάρναλης, «Λευτεριά» και «Αν»

Κώστας Βάρναλης, «Η Λευτεριά του Σολωμού» (28-11-73) και «Το “Αν” του Κίπλινγκ» (παρωδία), στο: *Ποιητικά*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1996

Κίπλινγκ, «If» [Αν μπορείς...]

Ράντνυαρντ Κίπλινγκ [Rudyard - Joseph Kipling], «If», ελλ. μτφρ. Άγγελος Δόξας: «Αν μπορείς...», στο: *Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Ανθολόγιο μεταφράσεων*, Β' Λυκείου, ΟΕΔΒ, σ. 118

Ροδίνης, «Αν»

Άνθος Ροδίνης, «Αν», *Ο Διογένης χωρίς φανάρι*, Κύπρος 1969

Παλαμάς, Βάρναλης, Σουρής: σατιρικά

Πηγές: (α) Σπύρος Κοκκίνης, *Ανθολογία νεοελληνικής σατιρικής ποίησης*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1981 (β) site <http://www.politismospolitis.org/archives/12237>

Καβάφης, «Όσο μπορείς» και «Ας φρόντιζαν»

στο: Κ. Π. Καβάφης, *Τα ποιήματα*, 2 τόμοι, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα ⁷2000

Μπρεχτ, «Αν οι καρχαρίες ήταν άνθρωποι»

Μπέρτολτ Μπρεχτ, «Αν οι καρχαρίες ήταν άνθρωποι», 87 *Ιστορίες του κ. Κόινερ* (1949), ελλ. μτφρ. Γιώργος Βελουδής, στο: *Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Ανθολόγιο μεταφράσεων*, Β' Λυκείου (επιλογή), ΟΕΔΒ, σσ. 294-295

Τσιφόρος, «Συνταγή...»

Νίκος Τσιφόρος, «Συνταγή περί “να κάνετε άνθρωπον σπουδαίων”», *Ο κόσμος κι ο κοσμάκης*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1987, σσ. 20-22

Σεφέρης, «Ο κ. Παχυμέρης»

Γιώργος Σεφέρης, «Ο κ. Φιλοποίμην Α. Παχυμέρης χορεύει» (6.8.1935), *Τετράδιο Γυμνασμάτων Β'*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1976, σσ. 62-63

Αναγνωστάκης, «If...»

Μανόλης Αναγνωστάκης, «If...», *Τα Ποιήματα 1941-1971*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1986, σσ. 168-169

Φάσσης, «Μπαλάντα»

στο: Μανόλης Αναγνωστάκης, *Ο ποιητής Μανούσος Φάσσης. Η ζωή και το έργο του*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα ²1996, σσ. 106-107

Σερέφας, «Τρίχα»

Σάκης Σερέφας, «Τρίχα στο στόμα», στην ανθολογία: *Η ελληνική ποίηση του 20ού αιώνα*, επιμ. – ανθολόγηση: Ευριπίδης Γαραντούδης, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008, σσ. 744-745

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(ενδεικτική και προς συμπλήρωση)

☐ Έργα αναφοράς (λογοτεχνικά Λεξικά)

- M. H. Abrams, *Λεξικό Λογοτεχνικών όρων. Θεωρία, Ιστορία, Κριτική Λογοτεχνίας*, μτφρ. Γιάννα Δεληβοριά – Σοφία Χατζηιωαννίδου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2005.
- *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, επιμ. Μιχ. Γ. Μερακλής κ.ά., εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2007.

☐ Αφιέρωματα περιοδικών – Πρακτικά συνεδρίων

1. *Σάτιρα και Πολιτική στη Νεότερη Ελλάδα. Από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη*, εκδ. Εταιρείας Σπουδών Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα 1979 (ανατύπωση: 1991).
2. περιοδ. *Διαβάζω*, τχ. 124 (1985), αφιέρωμα: «Το χιούμορ»
3. _____, τεύχος 217 (1989), αφιέρωμα: «Κόμικς»
4. _____, τεύχος 336 (1994), αφιέρωμα: «Χιούμορ και παιδική λογοτεχνία»
5. περιοδ. *Πόρφυρας*, τχ. 133 (Οκτ. – Δεκ. 2009), αφιέρωμα: «Πτυχές της νεοελληνικής σάτιρας»
6. *Η σάτιρα και το χιούμορ στην ελληνική λογοτεχνία*, Πρακτικά Συμποσίου, περιοδ. *Αμάλθεια* (Λασηθίου), τχ. 142-143, καλοκαίρι 2005.
7. «Λογοτεχνία και Σάτιρα», συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Κριτικών Λογοτεχνίας (A.I.C.L.), Μυτιλήνη, 9-13 Σεπτεμβρίου 2010 (αναμένονται Πρακτικά)

☐ Διαδίκτυο

- ✓ List of Publications in HUMOR Research στο: http://www.worldlingo.com/ma/enwiki/en/List_of_publications_in_humor_research
- ✓ Λήμματα (για το χιούμορ, αστείο, σάτιρα κλπ.) στο <http://el.wikipedia.org/wiki/>

☐ Βιβλία – Μελέτες

1. Νίκος Ι. Χανιωτάκης, *Το χιούμορ στη διδασκαλία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2010.
2. Μίσσιου Μαριάννα, *Τα κόμικς από το περίπτερο στη σχολική τάξη...ξεφυλλίζοντας τον Γκοσινί. Θεωρητικές, ερμηνευτικές και διδακτικές διαστάσεις*, εκδ. ΚΨΜ, Αθήνα 2010.
3. Μένη Κανατσούλη, *Ο μεγάλος περίπατος του γέλιου*, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1993.
4. Τζαφεροπούλου, Μαρία-Μάγδα, *Το χιούμορ στην ελληνική παιδική λογοτεχνία (πεζογραφία 1970-1990)*, ανέκδ. διδ. διατριβή, Παν/μιο Κρήτης: Π.Τ.Δ.Ε., 1995.
5. Τζάνι Ροντάρι [Gianni Rontari], *Γραμματική της φαντασίας. Εισαγωγή στην τέχνη να επινοείς ιστορίες*, μτφρ. Γιώργος Κασαπίδης, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
6. Θόδωρος Καρζής, *Η σάτιρα και η παγκόσμια ιστορία της. Από τους προγόνους του Αριστοφάνη μέχρι τους απογόνους του Σουρή*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2005.
7. Κατερίνα Κωστήου, *Η ποιητική της ανατροπής. Σάτιρα, ειρωνεία, παρωδία, χιούμορ*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2005.

8. Νάσος Βαγενάς, *Η ειρωνική γλώσσα*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1994, ιδίως σσ. 91-104 (για την ειρωνική γλώσσα του Καβάφη – πβ. και σσ. 105-124).
9. Ανρί Μπερζόν (Henri Bergson), *Το γέλιο. Δοκίμιο για τη σημασία του κωμικού*, μτφρ. Βασίλης Τομανάς, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1998.
10. Σαρλ Μπωντλαίρ (Charles Beaudelaire), *Περί της ουσίας του γέλιου και γενικά περί του κωμικού στις πλαστικές τέχνες*, μτφρ. Λίζυ Τσιριμώκου, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2000.
11. Σίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud), *Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο. Το χιούμορ*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2009.

Βλ. επίσης τους καταλόγους των έργων και τη θεωρητική βιβλιογραφία που προτείνεται στις ομόθεμες ενότητες του βιβλίου *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, επιμ. Βενετία Αποστολίδου – Βικτωρία Καπλάνη – Ελένη Χοντολίδου, εκδ. Τυπωθήτω / Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000.